

شناسایی عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کار آفرینی پایدار مبتنی بر سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری

مرضیه شرفی^۱، بابک ضیاء^۲، روح‌الله سمیعی^۳، محمودرضا مستقیمی^۴

چکیده

زمینه و هدف: با توجه به ظرفیت‌های زیست محیطی بسیار ارزشمند کشور ایران، طرح مشاغل پایدار و کارآفرینانه می‌تواند در حمایت از کار و تولید ملی نقشی بنیادینی داشته باشد و حرکت به سمت اقتصاد پایدار را تسریع نماید. پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی در سال ۹۷ به انجام رسید.

روش‌شناسی: در این پژوهش از استراتژی آمیخته اکتشافی استفاده شد. داده‌ها در بخش کیفی از طریق مصاحبه با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه کشاورزی و در بخش کمی با توزیع ۱۵۰ پرسش‌نامه در میان کارشناسان جمع‌آوری و به کمک نرم‌افزارهای اطلس. تی و اموس تحلیل شدند.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها نشان داد که عوامل ساختاری و نهادی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی، آموزش و تکنولوژیکی در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی اثرگذار هستند. عوامل زیست محیطی بیشترین و عوامل آموزشی کمترین تأثیر را داشته‌اند.

نتیجه‌گیری: کارآفرینی پایدار موجب خودکفایی بخش کشاورزی خواهد شد. همچنین، مزایای حاصل از این رویکرد نوآورانه با افزایش تولیدات و صادرات مازاد محصولات کشاورزی موجب رشد و رونق اقتصادی کشور می‌شود.

کلیدواژه‌ها: اشتغال، اشتغال پایدار، کارآفرینی پایدار، کشاورزی

۱. گروه کارآفرینی، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

۲. استادیار دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. گروه مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

۴. گروه مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۱۰/۲۷

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۸/۳/۱۱

نویسنده مسئول مقاله: بابک ضیاء

E-mail: sharafi1385@gmail.com

مقدمه

افزایش جمعیت کشور در طی چند دهه گذشته و افزایش عرضه نیروی کار در مقابل تقاضا برای آن از یک طرف و همچنین ناتوانی نظام اقتصادی برای ایجاد ظرفیت مناسب جهت ایجاد فرصت‌های شغلی از طرف دیگر باعث شده است تا موضوع بیکاری و اشتغال به مهمترین موضوع مورد بحث در برنامه‌های توسعه کشور تبدیل گردد. مباحث زیادی توسط کارشناسان اقتصادی در خصوص دلایل ایجاد بیکاری در کشور بیان شده است که برخی از این دلایل عبارت است؛ مهارت ناکافی بیکاران، جایگزینی نیروی کار با تکنولوژی نوین به خصوص فناوری اطلاعات، ناکارآمدی قوانین کار و غیره. (پناهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۷). بخش قابل توجهی از شاغلین هر کشوری، به خصوص در کشورهای در حال توسعه در حوزه‌های روستایی به کار مشغول هستند. تولیدات کشاورزی نقش مهمی در خودکفایی اقتصادی، استقلال سیاسی، امنیت غذایی و کسب ارز دارد. به مدت هزاران سال تولیدات کشاورزی منشأ ثروت و قدرت ملل و دولت‌ها بوده است. امروزه نیز کمتر کشوری بدون توجه به اقتصاد کشاورزی قادر به تأمین نیازهای حیاتی شهروندان خود است. مسأله اشتغال و بیکاری جوانان به ویژه جوانان روستایی و مساله مهاجرت آنان به مراکز شهری از مشکلاتی است که پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیادی را ایجاد می‌نماید. ادامه وضعیت موجود باعث خالی شدن روستاها و کاهش تولیدات کشاورزی خواهد شد (پناهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۸).

یکی از اساسی‌ترین مشکلات بخش کشاورزی ایران در حال حاضر پایین بودن میانگین درآمد روستائیان است که علت اصلی آن به عدم قابلیت اشتغال‌زایی در این بخش برمی‌گردد؛ بنابراین در حال حاضر کارآفرینی نه به عنوان تنها راه حل بلکه شاید به عنوان یکی از منحصربه‌فردترین راه‌حل‌های ممکن برای حل مشکلات روستاها و بخش کشاورزی است و چنانچه کارآفرینی در بخش کشاورزی مورد توجه و حمایت قرار نگیرد، نه تنها این مشکلات حل نخواهد شد بلکه با گذشت زمان بیشتر هم می‌شود (احسانی فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). دهه‌های آینده، ما رشد سریع‌تری در جمعیت، صنعتی شدن و توسعه‌ی اقتصادی خواهیم داشت؛ منابع محدود می‌شوند و باید نیازهای افراد برآورده شوند (خیرمند، ۱۳۹۳: ۵). اگرچه کارآفرینی تنها راهکار اشتغال‌زایی و افزایش

درآمدهای مردم روستایی نیست؛ اما قطعاً بهترین و بهره‌ورترین نوع آن است. چنان‌که امروزه نقش کارآفرینی به عنوان موتور توسعه اقتصادی به طور گسترده‌ای توسط سیاست‌گذاران در بسیاری از کشورها - از جمله ایران - به رسمیت شناخته شده است (مؤمنی هلالی، مؤذن، ۱۳۹۴: ۱۱۳). برخی از بندهای سیاست‌های کلی اشتغال ابلاغ شده از سوی رهبر انقلاب به طور مستقیم بر استفاده و تأکید هر چه بیشتر بر حوزه کارآفرینی دلالت دارند؛

- ترویج و تقویت فرهنگ کار، تولید، کارآفرینی و استفاده از تولیدات داخلی به عنوان ارزش اسلامی و ملی با بهره‌گیری از نظام آموزشی و تبلیغی کشور.

- ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با تأکید بر استفاده از توسعه فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان و آینده‌نگری نسبت به تحولات آنها در سطح ملی و جهانی

- هماهنگ‌سازی و پایداری سیاست‌های پولی، مالی، ارزی و تجاری و تنظیم بازارهای اقتصادی در جهت کاهش نرخ بیکاری توأم با ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید و افزایش تولید

- توجه بیشتر در پرداخت یارانه‌ها به حمایت از سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال مولد در بخش‌های خصوصی و تعاونی

- برقراری حمایت‌های مؤثر از بیکاران برای افزایش توانمندی‌های آنان در جهت دسترسی آن‌ها به اشتغال پایدار

- توجه ویژه به کاهش نرخ بیکاری استان‌های بالاتر از متوسط کشور.

بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه می‌توانند از طریق کار با دولت‌های محلی و ملی که نیاز مداوم به کالا و خدمات سازگار با محیط زیست دارند، به بازار دسترسی پیدا کنند. به علاوه، برای ایجاد کارآفرینی با فرصت‌هایی برای ساختن مشاغل بی‌خطر زیست محیطی، بنگاه‌های اقتصادی کارآفرینانه می‌توانند ارتباط میان اقتصاد، اجتماع و ارزش‌های زیست محیطی را افزایش دهند. از این طریق، کارآفرینی به سرعت توسعه پایدار اقتصادی جوامع را قدرت می‌دهد. استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر در کشورهای توسعه یافته تأثیر مثبتی بر اشتغال پایدار داشته است (آریف ساری و همکاران^۱، ۲۰۱۶:

۳۲۵). اشتغال و استفاده از ظرفیت‌های انسانی یکی از دغدغه‌های اصلی تمامی جوامع است. عدم استفاده از ظرفیت‌های بالقوه انسانی نه تنها از طریق افزایش آمار بیکاری، تهدیدی برای مشروعیت و کارآمدی دولت‌ها است بلکه عدم استفاده از این ظرفیت‌ها به معنی عدم بهره‌وری در سطح ملی محسوب می‌شود. بر این اساس، یکی از دغدغه‌ها و درگیری‌های ذهنی مسئولان شناخت عوامل مؤثر بر اشتغال و البته نه با رویکرد اشتغال دولتی بلکه اشتغال کارآفرینانه است. در حال حاضر، هیچ پژوهش داخلی به شناسایی عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار نپرداخته است. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی کدامند؟

پیشینه تحقیق

تجزیه و تحلیل سیاست‌های جامعه در جهت رشد، اشتغال و آموزش برخی تناقضات را به ارمغان می‌آورد که موضوع بحث‌های جدی اقتصادی و سیاسی هستند. در مدل توسعه بر پایه بهبود اقتصادی و نیاز به یک تغییر رادیکالی برای مواجهه با بحران زیست محیطی، نرخ بالای بیکاری، کیفیت پایین کار و فرایند گسترش فقر، حتی در کشورهای ثروتمند، مطرح می‌شوند. بدون در نظر گرفتن محیط، اقتصاد و اجتماع نمی‌توان به توسعه پایدار اندیشید (جیلچا و همکاران^۱، ۲۰۱۷: ۳۷۳). این مشکلات توسط بسیاری از نویسندگان به عنوان فرصتی برای تغییر از اقتصاد سنتی به یک اقتصاد مبتنی بر پایداری و نه به عنوان یک محدودیت در نظر گرفته شده است. در پژوهش‌های جدید، کارآفرینی و توسعه پایدار به عنوان دو کلید مهم توسعه اقتصادی - اجتماعی مورد توجه قرار گرفته‌اند (استفانسکو و همکاران^۲، ۲۰۱۲: ۸۸۹).

در ابتدا اقتصاد پایدار به عنوان یک ابزار برای توسعه پایدار با اشاره به مؤلفه‌های اجتماعی پایداری از طریق «مشاغل پایدار» برای اطمینان از رشد اقتصادی واقعی مطرح شد (ویولا و همکاران^۳، ۲۰۱۶: ۵۶۱). اهداف سه‌گانه توسعه پایداری شامل؛ ۱-

1. Kassu Jilcha et al.

2. Stefanescu et al.

3. Immacolata Viola et al.

مسئولیت پذیری محیطی؛ ۲- توسعه اقتصادی و ۳- پیشرفت اجتماعی است (علی زاده قناد، مبهوت، ۱۳۹۴: ۱).

توسعه پایدار، به مشارکت جهانی برای تداوم و پویایی رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و حفظ و نوزایی ظرفیت‌های زیست محیطی برای حال حاضر و نسل‌های آتی اشاره دارد و مبین نوعی جامع‌نگری و تعهد همگانی برای بهبود آینده‌ی مشترک بشر است (عبدالله زاده، شریف زاده، ۱۳۹۳: ۳۹).

اشتغال در ارتباط مستقیم با توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه بوده و به روند توسعه و پیشرفت جامعه و موفقیت یا عدم موفقیت برنامه‌های توسعه بستگی دارد. مطالعه بازار کار در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که مسأله اشتغال و بیکاری در تمام کشورها به ویژه در کشورهای در حال توسعه، با شدت و ضعف‌هایی وجود دارد (دبیرخانه شورای عالی اشتغال، ۱۳۹۲: ۲).

کارآفرینی پایدار اخیراً به عنوان یک راه فراگیر برای کارآفرینی اجتماعی، زیست محیطی و جنبه‌های اقتصادی و به عبارت دیگر، توسعه پایدار ابداع شده است (شالتگر و واگنر^۱، ۲۰۱۱: ۲۲۱). تحقیقات در مورد کارآفرینی پایدار هنوز در ابتدای راه است (ایوان^۲، ۲۰۱۲: ۴). کارآفرینی پایدار یک فرایند کارآفرینانه برای بهره‌برداری از فرصت‌ها به شیوه‌ای خلاقانه برای دستاوردهای اقتصادی، برابری اجتماعی و کیفیت محیط زیست است (کویی و همکاران^۳، ۲۰۱۵: ۵۷۱). خلق فرصت‌ها برای کارآفرینی پایدار به دلایلی به ویژه مهم است. با توجه به اهمیت مشکلات مشوق‌ها در سیستم‌های فعلی اقتصادی ما، آن‌ها می‌توانند نشان‌دهنده بزرگترین پتانسیل خلق ارزش از طریق مدل‌های کسب و کار پایدارتر باشند (پاچیکو و همکاران^۴، ۲۰۱۰).

کارآفرینی پایدار که با اقتصاد پیوند خورده، در حالی که حافظ منابع زیست محیطی و مدل‌های کسب و کار پایدار است، به عنوان پاسخی به مصرف فعلی که خسارت بالایی به جهان وارد آورده، پدیدار شد. کارآفرینی پایدار در تلاش برای تطابق با شرایط اقتصادی و اجتماعی است. یکی از مهمترین اهداف کارآفرینی پایدار جلوگیری از تمام

1. Schaltegger & Wagner

2. Ivan

3. Koe et.al.

4. pacheco et al.

عوامل ناسازگار یا مغایر با محیط زیست است. دیگر اهداف مهم آن بازیافت زباله‌ها، برای افزایش استفاده از منابع انرژی تجدیدپذیر و ساخت کشاورزی و مزرعه‌داری ارگانیک^۱ و به عبارتی کشاورزی پایدار می‌باشد (دمیر ازلو و همکاران^۲، ۲۰۱۵: ۱۲۴۱). در نهایت این که کارآفرینی پایدار نه تنها باید بر روی جنبه اجتماعی تمرکز کند، بلکه باید بر ابعاد اقتصادی، زیست‌بوم و فرهنگی و ساختاری و نهادی به نسبت برابر تأکید داشته باشد (سپه‌پناه و موحدی، ۱۳۹۴: ۲۷).

اکوتوریسم^۳، بیوتکنولوژی^۴، پارک‌های بوم-صنعتی و سازمان‌های اقلیم‌شناسی مثال‌هایی از کسب و کارهای پایدار با فعالیت‌های اقتصادی و نوآوری در راستای حفاظت محیط زیست هستند. عموماً این نوع کسب و کارها تحت یک نام کلی کارآفرینی پایدار رده‌بندی می‌شوند که بر ارائه ایده‌هایی برای ایجاد شرکت‌های جدید، فرآیندهای تولید بازسازی شده، تغییر محصولات و خدمات با توجه به معیارهای محیط زیست و توسعه پایدار تمرکز دارد (نیکولاوا^۵، ۲۰۱۱: ۳۳۴).

بخش قابل توجهی از شاغلین هر کشوری، به خصوص در کشورهای در حال توسعه، در حوزه‌های روستایی به کار مشغول هستند. تولیدات کشاورزی همچون محصولات زراعی، باغی و دامی علاوه بر تأمین غذای مردم به عنوان مواد خام و اولیه؛ چرخ صنایع را به گردش در می‌آورد و به عنوان کالاهای مصرفی در شهرها، توسط مشاغل خدماتی به فروش می‌رسد. تولیدات کشاورزی نقش مهمی در خودکفایی اقتصادی، استقلال سیاسی، امنیت غذایی و کسب ارز دارد. به مدت هزاران سال تولیدات کشاورزی منشأ ثروت و قدرت ملل و دولت‌ها بوده است. امروزه نیز کمتر کشوری بدون توجه به اقتصاد کشاورزی قادر به تأمین نیازهای حیاتی شهروندان خود است (فرجی سبکبار و همکاران، ۱۳۹۴: ۴).

از آغاز بشریت تاکنون کشاورزی همواره یکی از مولدترین بخش‌های اقتصاد بوده و در آینده نیز این ادامه خواهد داشت. در واقع افزایش تقاضا برای محصولات کشاورزی در

1. Organic
 2. Yeter Demir Uslu et al.
 3. Ecotourism
 4. Bio technology
 5. Nikolaoua, E.I.

سطح جهان به تقاضا برای مواد غذایی متصل است. علل افزایش تقاضا برای مواد غذایی شامل؛ افزایش جمعیت، بهبود شرایط زندگی به ویژه در کشورهای توسعه یافته و به تبع آن بهبود شرایط تغذیه و نیز تغییرات در عادات غذایی می‌تواند باشد. پیش بینی می‌شود جهان در سال ۲۰۵۰ هفتاد درصد غذای بیشتری نسبت به سال ۲۰۰۰ تقاضا خواهد کرد (بیانکو^۱، ۲۰۱۶: ۳۴۷).

علاقه به کارآفرینی در کشاورزی به سرعت در حال افزایش است و جوامع روستایی معتقدند که رشد اقتصادی از طریق کارآفرینی اتفاق می‌افتد. مفهوم کارآفرینی در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات از نظر بنیادی شبیه به هم هستند، بنابراین کارآفرینی در کشاورزی به معنای به کارگیری خلاقیت و نوآوری در فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی است. خلاقیت عبارت است از فرایندی که طی آن و از طریق اکتشاف یا بازترکیب منابع موجود، ایده‌های نو و مفید خلق می‌شود. منظور از نوآوری، به کارگیری موفقیت‌آمیز ایده‌های نو و مفید خلق شده به شکل تولیدات جدید، خدمات جدید یا بازار جدید است (احسانی فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۴).

علی‌رغم مزایا و منافع فعالیت‌های کارآفرینانه و کارآفرینی در بخش‌های مختلف تولیدی و همچنین بخش کشاورزی کشور دارد، اما موانعی وجود دارد که باعث ایجاد اصطکاک در توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه و تا حد زیادی مانع از رونق بخش کشاورزی می‌شود (مؤمنی هلالی، مؤذن، ۱۳۹۴: ۱۱۸). طبق طبقه‌بندی گلیسمن^۲ کشاورزی پایدار بر اساس سطوح پیوستار حمایت اجتماعی زیست‌محیطی از سیستم‌های غذایی پایدار تعریف می‌شود. این سطوح ابزاری برای تجزیه و تحلیل شامل؛ بهبود بهره‌وری سیستم به منظور کاهش استفاده از نهاده‌ها، جایگزینی نهاده‌ها و فرایندهای پایدارتر در سیستم‌های کشاورزی، طراحی مجدد سیستم‌ها بر اساس اصول زیست‌محیطی (بوم‌شناسی کشاورزی) و سرانجام برقراری یک ارتباط مجدد بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان جهت حمایت از یک تحول اجتماعی زیست‌محیطی در سیستم‌های غذایی (ابعاد اجتماعی بوم‌شناسی کشاورزی) است. سطح پنجم در طبقه‌بندی گلیسمن ایجاد یک سیستم غذایی عادلانه و مشارکتی بر اساس شیوه‌های مقیاس مزرعه و روابط

غذایی است (دلونگه و همکاران^۱، ۲۰۱۶، ص ۲۶۷). کشاورزی پایدار نه تنها موجب استفاده بهتر از کالاها و خدمات طبیعی می‌شود بلکه استفاده از منابع ورودی را نیز به حداقل می‌رساند (انگویین واتان و همکاران^۲، ۲۰۱۵: ۶۷).

سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری

نگاهی به سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغ شده از سوی مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که تأکید و تمرکز ایشان بر ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، کارآفرینی و ظرفیت نیروی انسانی است. در سیاست‌های کلی اشتغال توجه به حفظ محیط زیست، نیروی انسانی آموزش دیده و متخصص، اقتصاد دانش بنیان و تنظیم بازار مدنظر قرار گرفته که همان عوامل کارآفرینی پایدار هستند. مقصود از اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار، اشتغالی است که دستاوردهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را به طور همزمان به ارمغان می‌آورد.

پیشینه تجربی

سید علی رضا فعال نظری (۱۳۹۱) عوامل مؤثر بر اشتغال پایدار در شرکت‌های کوچک و متوسط استان تهران را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج تحقیق پس از بررسی ۱۷۷ پرسشنامه نشان داد که از ۳۸ دسته از عوامل مؤثر بر اشتغال پایدار عوامل تجربه مدیریت، تخصص و انگیزه منابع انسانی، دانش مدیریت، استفاده مدیران از ابزارهای مدیریت و بهره‌وری سازمان از اولویت بیشتر و عوامل برنامه‌های رسانه ملی، مراکز تربیت مربی تعاون، سیاست‌های ارزی- قاچاق کالا و عدم دسترسی به اطلاعات تعاونی‌ها از اولویت کمتری برخوردارند.

ویلیام هاینس و شانون وانگ^۳ (۲۰۱۲) رشد پایدار در کشورهای در حال توسعه را مورد مطالعه قرار دادند. هدف، دستیابی به شاخص‌های رشد پایدار در کشورهای در حال توسعه و پیش‌بینی روند رشد پایدار در آینده بود. پژوهش به روش دسته‌بندی خوشه‌ای کشورها جهت بررسی روند رشد اقتصادی و زیست محیطی آن‌ها و به کارگیری

1. Delonge et.al

2. Nguyen Van Thanh et.al.

3. William Haynes and Shannon Wang

سازوکارهای ملی و شاخص‌های موجود و جدید برای تولید داده‌های مربوطه و در نهایت ارائه گزارش انجام شد و در نهایت یک چارچوب جهت نمایش ابعاد رشد پایدار در کشورهای در حال توسعه ارائه شد.

نیکول تاراگولا و همکاران^۱ (۲۰۱۱) در تحقیقی به مطالعه شاخص‌های توسعه کارآفرینی پایدار در کشاورزی پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که سهامداران اهمیت بیشتری برای جنبه‌های مدیریت (چشم‌انداز، استراتژی، فرایندهای مدیریت و مدیریت ریسک) نسبت به جنبه‌های کارآفرینانه (تشخیص فرصت، پیش‌فعالیت، نوآوری و ریسک‌پذیری) و مهارت‌های کشاورزان جهت تحریک توسعه پایدار کشاورزی در فنلاند قائل هستند.

هادی مؤمنی هلالی و زینب مؤذن (۱۳۹۴) در تحقیقی به بررسی موانع توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی پرداختند. نتایج نشان داد که موانعی بر سر مسیر پر فراز و نشیب کارآفرینان در کارآفرینی وجود دارد که گاهی آن‌ها را برای رسیدن به هدف باز می‌دارد. مهم‌ترین موانع عبارت بودند از: مانع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، مانع اقتصادی، مانع پشتیبانی و حمایتی، مانع آموزشی و اطلاع‌رسانی، مانع زیرساختی و مانع فرهنگی.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف، اکتشافی و از نظر نوع استفاده پژوهشی کاربردی است که در آن استراتژی پژوهش آمیخته اکتشافی استفاده شد. در طرح‌های تحقیق آمیخته اکتشافی، پژوهشگر درصدد زمینه‌یابی درباره‌ی موقعیت نامعین است. برای این منظور ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی می‌پردازد. انجام این مرحله او را به توصیف جنبه‌های بی‌شماری از پدیده هدایت می‌کند. پژوهشگر بر مبنای یافته‌های حاصل از پژوهش کیفی، سعی بر آن دارد که داده‌های کمی را گردآوری کند تا تعمیم‌پذیری یافته را میسر سازد (بازرگان، ۱۳۹۵: ۱۵۹). رویکرد پژوهشی مورد استفاده در بخش کیفی «نظریه داده بنیاد» است. نظریه پردازی داده بنیاد، یک روش‌شناسی «استقرائی» کشف نظریه است

که این امکان را برای پژوهشگر فراهم می‌آورد تا گزارشی نظری از «ویژگی‌های عمومی موضوع» پرورش دهد، درحالی که به طور همزمان، پایه این گزارش را در مشاهدات تجربی داده‌ها محکم می‌سازد (دانایی فر و امامی، ۱۳۸۶: ۷۵). در نظریه داده‌بنیاد پژوهشگر کار را با نظریه‌ای که از قبل در ذهن دارد شروع نمی‌کند (مگر آن که منظور او بسط یک نظریه موجود باشد)؛ بلکه کار را در عرصه‌ی واقعیت آغاز می‌کند و می‌گذارد تا نظریه از درون داده‌هایی که گرد می‌آورد، پدیدار شود. نظریه‌ای که به این طریق از داده‌ها استخراج شده باشد، بیشتر ممکن است به «واقعیت» نزدیک باشد (استراوس و کوربین، ۱۳۹۵: ۳۴). نظریه‌پردازی داده‌بنیاد دارای سه رهیافت نظام‌مند، ظاهرشونده یا ساخت‌گرایانه است (دانایی فر و امامی، ۱۳۸۶: ۷۷). این پژوهش رهیافت بدون ساختار را برگزیده است. رهیافت بدون ساختار بر استفاده از داده‌ها از طریق کدگذاری باز و کدگذاری محوری تأکید دارد (بازرگان، ۱۳۹۵: ۹۶). نظریه داده‌بنیاد به تشخیص مقوله‌ها، مضامین و برقراری رابطه میان آن‌ها می‌انجامد. با مطالعه پایگاه تئوری و ادبیات موضوع توسط پژوهشگر و راهنمایی اساتید، سؤالات مصاحبه‌نیمه ساختاریافته با خبرگان بخش کشاورزی جهت جمع‌آوری داده‌های اولیه طراحی شدند. پس از تنظیم سؤالات مصاحبه توسط پژوهشگر، جهت سنجش روایی از روش‌های تطبیق توسط مشارکت‌کنندگان، بررسی همکار و مشارکتی بودن پژوهش استفاده و روایی سؤالات مورد تأیید قرار گرفت. نمونه‌برداری در روش کیفی نمی‌تواند قبل از شروع مطالعه و نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، برنامه‌ریزی شود و تصمیمات خاص نمونه‌برداری در خلال فرآیند پژوهش شکل می‌گیرند (دانایی فر و امامی، ۱۳۸۶: ۷۸). با توجه به مباحث بالا در پژوهش حاضر مشارکت‌کنندگان در این مرحله از خبرگان بخش کشاورزی انتخاب شدند و تا زمان اشباع نظری تمام مقوله‌ها نمونه‌گیری ادامه پیدا کرد. در پژوهش حاضر، پس از انجام ۱۰ مصاحبه اشباع نظری حاصل شد؛ یعنی زمانی که دیگر هیچ مقوله جدیدی از مصاحبه‌ها به دست نیامد. در نهایت متن مصاحبه‌ها در محیط نرم‌افزار اطلس. تی^۱ جهت تجزیه و تحلیل وارد شدند؛ در مرحله کدگذاری باز با بررسی کامل مصاحبه‌های انجام شده مفاهیم مهم استخراج و نام‌گذاری شدند، سپس با

توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود، مفاهیم در قالب مقوله‌های محوری (شجره‌ها) دسته‌بندی شده و ویژگی‌ها و ابعاد هر مقوله دسته‌بندی گردید.

در بخش کمی یک پرسش‌نامه از مقوله‌ها و ابعاد مقوله‌ها توسط محقق ساخته شد و در اختیار یک نمونه ۱۵۰ نفره از کارشناسان حوزه کشاورزی قرار گرفت. روایی پرسش‌نامه مرحله دوم با تأیید اساتید و پایایی پرسش‌نامه‌ها به کمک آلفای کرونباخ تأیید شد. در نهایت به کمک آزمون‌های تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌سازی معادلات ساختاری، عوامل تأیید و ضرایب تأثیرگذاری آن‌ها سنجیده شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های حاصل از این پژوهش در دو بخش زیر به طور خلاصه ارائه می‌گردد:

الف- شناسایی عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی (بخش کیفی): نمونه‌ای که در این بخش از پژوهش جهت مصاحبه در نظر گرفته شد خبرگان بخش کشاورزی بودند. مصاحبه به روش نیمه ساختار یافته انجام شد. در مصاحبه نیمه ساختار یافته، یک‌سری سؤالات خاص وجود دارد، لیکن در حین مصاحبه و بسته به شرایط ممکن است یک‌سری سؤالات دیگر در جریان مصاحبه ایجاد و از پاسخگو سؤال شود (حسن زاده، ۱۳۹۲: ۲۱۵). پژوهشگر براساس اهداف تحقیق، برای دستیابی به پاسخ‌های لازم، جریان مصاحبه را هدایت می‌کند (حسن زاده، ۱۳۹۲: ۲۶۳). سؤالات به صورت باز با توصیف بازنگرانه از پدیده مورد مطالعه، طراحی و مصاحبه با خبرگان شروع شد. خبرگان از میان اساتید با سابقه بالای دانشکده‌های کشاورزی و مدیران و کارشناسان اداره کل جهاد کشاورزی و فعالان حوزه کشاورزی انتخاب و نمونه‌گیری تا مرحله‌ی اشباع نظری ادامه یافت. سؤالات مصاحبه به صورت ۱۴ سؤال باز مطرح شدند که در جدول شماره ۱ ارائه شده‌اند.

جدول ۱. سؤالات مصاحبه

- ۱- از نظر شما چه فاکتورها و یا عواملی در اشتغال بخش کشاورزی تأثیر گذارند؟
- ۲- اشتغال پایدار در بخش کشاورزی را چگونه تعریف می‌کنید؟
- ۳- چگونه می‌توان اشتغال را در بخش کشاورزی با رویکرد حفظ محیط و منابع تجدیدناپذیر بسط و گسترش داد؟
- ۴- دیدگاه شما در مورد سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغ شده از سوی رهبر معظم انقلاب (مرتبط با بخش کشاورزی) چیست؟
- ۵- فاکتورها و عوامل یا شاخص‌های توسعه پایدار در بخش کشاورزی کدامند؟
- ۶- نتایج یا دستاوردهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی اشتغال با رویکرد توسعه پایدار از دیدگاه شما کدامند؟
- ۷- وضعیت کشور از نظر توسعه کشاورزی و به ویژه کشاورزی پایدار چگونه است؟
- ۸- ظرفیت‌های اقلیمی و اکو سیستمی کشور در جهت کشاورزی پایدار کدامند؟
- ۹- در حال حاضر چالش‌های پیش روی کشاورزی و به ویژه کشاورزی پایدار در کشور کدامند؟
- ۱۰- سازمان‌ها، ارگان‌ها و نهادهایی که می‌توانند در امر توسعه اشتغال پایدار در بخش کشاورزی تسهیل کننده باشند، کدامند؟
- ۱۱- عوامل زیرساختی مهم در ارائه یک مدل برای اشتغال پایدار در بخش کشاورزی کدامند؟
- ۱۲- اولویت‌بندی عوامل گفته شده در سؤال بالا از منظر شما چگونه است و چرا؟
- ۱۳- ارتباط عوامل گفته شده چگونه است و چرا؟
- ۱۴- مدل اجرایی اشتغال پایدار، در بخش کشاورزی، از منظر شما چگونه می‌تواند باشد؟

برای تحلیل داده‌های حاصل از روش‌های تحقیق کیفی نظیر مصاحبه عمیق، مصاحبه گروه‌های متمرکز، مشاهده مشارکتی، تحلیل محتوای کیفی، نشانه‌شناسی و تحلیل گفتمان متون رسانه‌ای مختلف نظیر کتاب، روزنامه، فیلم، عکس، موسیقی، سخنرانی و غیره می‌توان از نرم افزار اتلس. تی بهره گرفت. مزیت اتلس. تی نسبت به سایر نرم افزارهای موجود برای تحلیل داده‌های کیفی به سادگی محیط و سهولت کار با ابزارهای اتلس. تی بر می‌گردد. جهت شروع کار با نرم افزار اتلس. تی ابتدا متن مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان به صورت یک سند وردی^۱ در آمد و سپس به عنوان یک واحد هرمنوتیک^۲ در نرم افزار اتلس تی تعریف شد و متن مصاحبه‌ها در محیط نرم افزار جهت کدگذاری قرار گرفت. پاسخ‌های مصاحبه‌ها در دو مرحله‌ی کدگذاری باز و

1. Word

2. Hermenutic Unit

کدگذاری محوری، دسته‌بندی و کدگذاری شدند. نمونه‌ای از فرایند کدگذاری اولیه در جدول شماره ۲ ارائه گردیده است:

جدول ۲. کدگذاری باز

کد مصاحبه شونده	گزاره‌های مفهومی مستخرج (کدهای اولیه)	شواهد گفتاری (بخش‌هایی از مصاحبه)
A1	آموزش کشاورزان، تحصیلات، خدمات مشاوره‌ای، آمایش سرزمینی اقلیم، نهاده‌ها، حفظ محیط زیست، کیفیت محصولات، صادرات، سطح درآمد، ثبات اقتصادی، فرآوری	- آموزش و خدمات مشاوره‌ای رایگان به جوانان جهت ایجاد طرح‌های اشتغال‌زا - به کارگیری نیروی متخصص در مشاغل تخصصی یا نیروی کارآمد متناسب با فعالیت در بخش کشاورزی به نحوی که دارای درآمد ثابت یا سالانه بوده و از رفاهی مطلوب برخوردار باشد.

در گام بعدی کدها (مقوله‌ها یا مفاهیم) مستخرج از جدول بالا در مرحله کدگذاری اولیه، پالایش و جهت تشکیل خانواده‌های کد یا شجره‌ها (کدگذاری محوری یا متمرکز) از یکدیگر تفکیک شدند. هدف از شجره این است که تعدادی از کدها که متعلق به یک خانواده‌اند در یک گروه قرارگیرند و عنوانی کلی به آن‌ها اختصاص یابد (میرزا محمدی، ۱۳۹۱: ۴۹۹).

نمونه‌ای از کدگذاری محوری در جدول شماره ۳ ارائه گردیده است.

جدول ۳. کدگذاری محوری

شجره کد (کدهای محوری)	کدها (گزاره‌های مفهومی مستخرج)
آموزش	آموزش کشاورزان، تحصیلات، خدمات مشاوره‌ای
عوامل زیست محیطی	آمایش سرزمینی، اقلیم، نهاده‌ها، حفظ محیط زیست، کیفیت محصولات

کدهای شناسایی شده در مرحله اول، در مرحله کدگذاری محوری در شش خانواده (شجره) به شرح زیر قرار گرفتند:

آموزش؛ آموزش کشاورزان، تحصیلات، خدمات مشاوره‌ای
عوامل زیست محیطی؛ آمایش سرزمینی، اقلیم، نهاده‌ها، حفظ محیط زیست، کیفیت محصولات
عوامل اقتصادی؛ صادرات، سطح درآمد، ثبات اقتصادی، مشارکت بخش خصوصی،

سرمایه‌گذاری، بیمه محصولات

عوامل تکنولوژیکی؛ مکانیزاسیون، کشاورزی نوین، صنایع تبدیلی، فرآوری

عوامل اجتماعی؛ مهاجرت، انگیزش، اعتماد به نفس

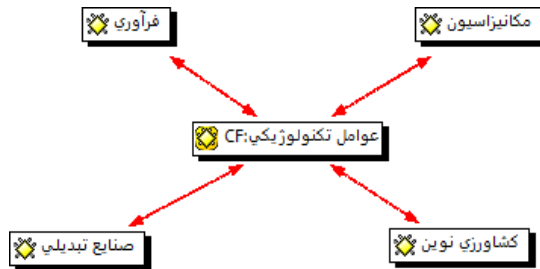
عوامل ساختاری و نهادی؛ حمایت دولت، مدیریت منابع، سیاست‌گذاری، نظارت

کارشناسان، همکاری نهادهای دولتی، مراکز خصوصی توسعه کشاورزی

اشتغال پایدار؛ توسعه زیست محیطی، توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی.

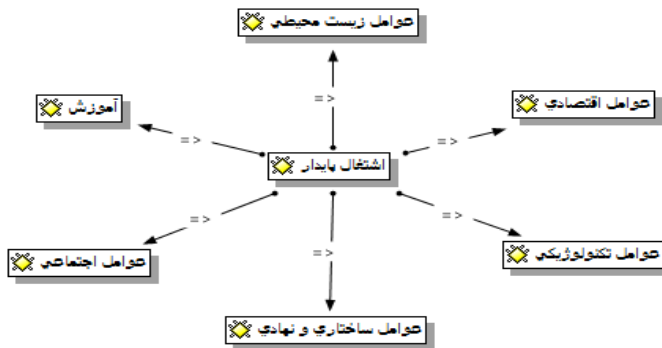
نمایش نموداری شجره‌های تولید شده در نرم افزار اطلس تی به صورت نمونه در شکل

۱ ارائه شده است:

شکل ۱. مؤلفه‌های عوامل تکنولوژیکی

در نهایت می‌توان عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی را در قالب نمودار گرافیکی زیر که توسط نرم افزار اطلس تی ترسیم شده ارائه کرد:

شکل ۲. عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی

ب- ضرایب تأثیرگذاری عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی (بخش کمی): در مرحله‌ی کمی پرسش‌نامه‌ای ۲۷ سؤالی از مؤلفه‌های شناسایی شده در مرحله قبل طراحی و در اختیار یک نمونه ۱۵۰ نفره از کارشناسان بخش کشاورزی قرار گرفت. اطلاعات جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. اطلاعات جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۷۸	۶۰.۵
	زن	۴۷	۳۶.۴
سابقه شغلی	کمتر از ۱۵ سال	۶۲	۴۸.۱
	بین ۱۶ تا ۲۵ سال	۲۳	۱۷.۸
	بیش از ۲۶	۳۱	۲۴
سن	کمتر از ۳۰ سال	۱۱	۸.۵
	بین ۳۱ - ۴۰ سال	۵۶	۴۳.۴
	بین ۴۰ - ۵۰ سال	۴۳	۳۳.۳
	بیش از ۵۱ سال	۹	۷
تحصیلات	لیسانس	۴۹	۳۸
	فوق لیسانس	۶۷	۵۱.۹
	دکتری	۵	۳.۹

در بخش کمی ابتدا جهت تأیید عوامل شناسایی شده در مرحله‌ی کیفی از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. برای این منظور به کمک نرم افزار آموس^۱ و آزمون واریامکس^۲ بار عاملی هر نشانگر بر روی هر سازه برآورد شد و چون بارعاملی به دست آمده برای همه نشانگرها بالاتر از ۰.۴ بود، نقش نشانگر در تشکیل سازه مورد بررسی تأیید می‌شود و معنی‌داری روابط در سطح ۵٪ مورد تأیید قرار می‌گیرد. نتایج تحلیل عاملی تأییدی در در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

1. Amos
2. Variamax

جدول ۵. بارهای عاملی نشانگرها

بارعاملی	نشان	گویه	سازه
۰.۹۸۹	q1	میزان آموزش کشاورزان	عوامل آموزش
۰.۴۳۱	q2	میزان تحصیلات کشاورزی	
۰.۷۱۶	q3	میزان خدمات مشاوره‌ای به کشاورزان	
۰.۷۳۰	q4	میزان (وضعیت) آمایش سرزمینی	عوامل زیست محیطی
۰.۶۱۳	q5	میزان توجه به اقلیم	
۰.۶۹۰	q6	میزان دسترسی به نهاده‌ها (آب، خاک، بذر و...)	
۰.۷۳۲	q7	میزان کیفیت محصولات	
۰.۵۷۶	q8	میزان توجه به حفظ محیط زیست	عوامل اقتصادی
۰.۶۴۸	q9	میزان صادرات محصولات کشاورزی	
۰.۵۶۵	q10	میزان درآمد کشاورزی	
۰.۸۰۱	q11	درجه‌ی ثبات اقتصادی	
۰.۴۸۴	q12	میزان مشارکت بخش خصوصی در کشاورزی	
۰.۷۱۶	q13	میزان سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی	
۰.۶۴۲	q14	وضعیت بیمه محصولات	
۰.۵۰۸	q15	میزان مکانیزاسیون	عوامل تکنولوژیکی
۰.۶۱۶	q16	وضعیت کشاورزی نوین و به کارگیری فنون نوین کشاورزی	
۰.۷۹۷	q17	میزان دسترسی و وجود صنایع تبدیلی	
۰.۵۷۹	q18	میزان فرآوری محصولات	عوامل اجتماعی
۰.۵۸۸	q19	میزان مهاجرت روستاییان	
-۱.۱۵۵	q20	وضعیت انگیزش تحصیل کرده‌های کشاورزی	
-۰.۵۸۲	q21	وضعیت اعتماد به نفس تحصیل کرده‌های کشاورزی	
۰.۷۲۹	q22	میزان حمایت دولت از بخش کشاورزی	عوامل ساختاری و نهادی
۰.۷۵۳	q23	وضعیت مدیریت منابع	
۰.۸۴۵	q24	میزان سیاست‌گذاری‌های صحیح دولتی در بخش کشاورزی	
۰.۷۰۶	q25	میزان نظارت کارشناسان در بخش کشاورزی	
۰.۸۵۹	q26	میزان همکاری نهادهای دولتی	
۰.۴۵۳	q27	میزان گسترش مراکز خصوصی توسعه کشاورزی	

روش‌های متعددی برای برآورد نیکویی برازش الگو با داده‌های مشاهده شده وجود دارد که در این پژوهش برای ارزیابی نیکویی برازش الگو از معیارهای ریشه میانگین مربعات خطای برآورد^۱ (RMSEA)، کای اسکوئر به هنجار شده^۲ (CMIN/DF)، شاخص نیکویی برازش^۳ (GFI)، شاخص نیکویی برازش اصلاح شده^۴ (AGFI)، شاخص برازش تطبیقی^۵ (CFI)، شاخص برازش هنجار شده^۶ (NFI)، شاخص تاکر-لوئیس^۷ (TLI) و شاخص برازش افزایشی^۸ (IFI) استفاده شد.

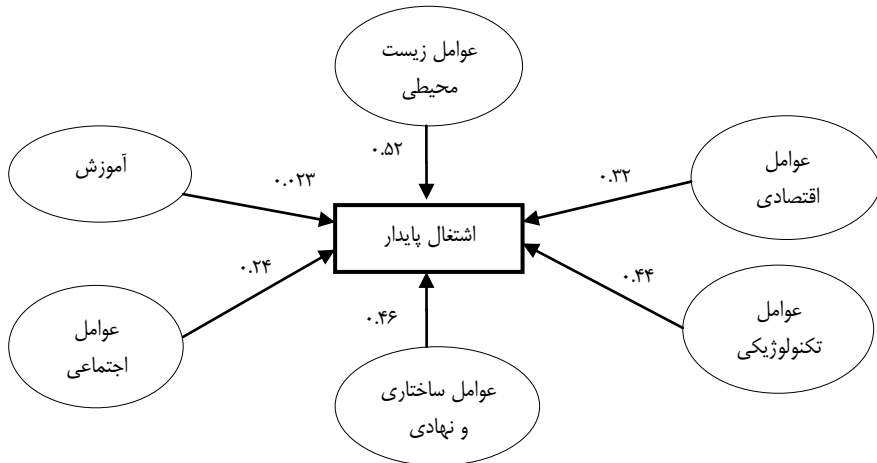
پژوهشگران برای شاخص ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب (RMSEA) مقدار پایین‌تر از ۰/۰۸ را نشان دهنده برازش مناسب الگو می‌دانند. همچنین پژوهشگران مقدار کای اسکوئر به هنجار شده (CMIN/DF) مناسب را کمتر از ۳ قابل قبول می‌دانند. نمرات شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش هنجار شده (NFI)، شاخص تاکر-لوئیس (TLI) و شاخص برازش افزایشی (IFI) نیز بین صفر تا یک است که هر چه به یک نزدیک‌تر باشد نشان دهنده برازش مناسب الگو است که البته نمرات بالای ۰/۹ مناسب‌ترین برازش الگو را دارد (هو و بنتلر^۹، ۱۳۹۲، ص ۳۳۷). خروجی نرم‌افزار، نشان دهنده مناسب بودن الگوی پیشنهادی پژوهش است، شاخص‌ها برای برازش الگوی پیشنهادی پژوهش در جدول شماره ۶ آمده است.

-
1. Root Mean Squared Error of Approximation
 2. Normed Chi-Square
 3. Goodness of Fit Index
 4. Adjusted Goodness of Fit Index
 5. Comparative Fit Index
 6. Normed Fit Index
 7. Tucker-Lewis Index
 8. Incremental Fit Index
 9. Chou, C. P. & Bentler

جدول ۶. شاخص‌های برازش الگوی پیشنهادی پژوهش

مقدار گزارش شده	حد قابل قبول	شاخص
۰/۰۷۵	برابر یا کوچک‌تر از ۰/۰۸	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)
۲/۸۷۱	برابر یا کوچک‌تر از ۳	کای اسکوئر به هنجار شده (CMIN/DF)
۰/۹۰۸	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص نیکویی برازش (GFI)
۰/۹۳۱	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)
۰/۹۲۱	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص برازش تطبیقی (CFI)
۰/۹۴۱	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص برازش هنجار شده (NFI)
۰/۹۱۷	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص تاکر- لوئیس (TLI)
۰/۹۲۱	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹	شاخص برازش افزایشی (IFI)

در گام نهایی جهت تعیین ضرایب اهمیت عوامل، از مدل‌سازی معادلات ساختاری به کمک نرم‌افزار اموس استفاده شد. نتایج نشان داد که روابط علی مثبت و معنی‌داری بین عوامل زیست‌محیطی، عوامل اقتصادی، عوامل تکنولوژیکی، عوامل اجتماعی و عوامل ساختاری و نهادی و اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی وجود دارد. سازه عوامل زیست‌محیطی بیشترین تأثیر را بر سازه اشتغال پایدار دارد. ضرایب تأثیر عوامل در شکل ۳ نمایش داده شده است.

شکل ۳. ضرایب تأثیر عوامل مؤثر در اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی

با توجه به ضرایب به دست آمده عوامل زیست محیطی بیشترین تأثیر و عوامل آموزشی کمترین تأثیر را بر اشتغال داشته است. پس از عوامل زیست محیطی به ترتیب عوامل ساختاری و نهادی، عوامل تکنولوژیکی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی بر اشتغال با رویکرد کارآفرینی پایدار در بخش کشاورزی اثر گذار بوده اند.

بحث و نتیجه‌گیری

مطابق نظر خبرگان، آموزش و خدمات مشاوره‌ای به جوانان جهت ایجاد طرح‌های اشتغال زا، داشتن دانش کشاورزی علمی و کاربردی، سطح تحصیلات تحصیل کرده‌های کشاورزی و اثربخشی این تحصیلات، تخصص و فعالیت، آگاهی دادن به بهره‌بردار در خصوص عوامل مخرب محیط و استفاده صحیح از منابع به خصوص منابع تجدید ناپذیر، برنامه‌های آموزش دوره‌ای کشاورزان، افزایش تعداد مروجان، منابع انسانی آگاه و متخصص، آموزش عملی مطابق با نیاز کشاورزان در قالب کدهای تحصیلات، آموزش کشاورزان و خدمات مشاوره‌ای به عنوان خانواده‌ی عوامل آموزشی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

مکانیزاسیون^۱، به کارگیری فنون نوین کشاورزی و ماشین‌آلات به روز بالاخص در زمینه آبیاری و مدیریت آب به جای روش‌های سنتی و هدر رفت آب، تکنولوژی^۲ و فناوری‌های تولید، صنایع وابسته و فرآوری محصولات کشاورزی و کاهش پسماند، افزایش عملکرد در واحد سطح، صنایع تبدیلی پایین دستی، روش‌های نوین آبیاری، احداث کارخانه‌های فرآوری در نزدیکی مزارع، جلوگیری از فرسایش و هدر رفت خاک در قالب مکانیزاسیون، کشاورزی نوین، صنایع تبدیلی و فرآوری به عنوان خانواده‌ی عوامل تکنولوژیکی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

اقلیم و شرایط آب و هوایی و جغرافیایی منطقه، آمایش سرزمینی مطابق با استعدادهای خاص هر منطقه و استفاده درست از ظرفیت‌های سرزمینی جهت به کارگیری درست منابع هر اقلیم، قیمت نهاده‌های کشاورزی، کاهش اتلاف منابع بالاخص منابع تجدیدناپذیر و جلوگیری از اتلاف آب و خاک و استفاده چند وجهی و چند منظوره از منابع

1. Mechanisation
2. Technology

در اختیار، کاهش هزینه‌های تولید و افزایش کیفیت محصولات تولیدی، حفظ منابع ملی و محیط زیست، افزایش سطح زیر کشت و افزایش عملکرد محصولات، شناسایی محصولات غالب منطقه، تنوع گونه‌ها، حفاظت از جنگل‌ها جهت حفظ خاک، خشکسالی، پدیده ریزگردها، تغییر اقلیم و کاهش بارش برف در قالب کدهای اقلیم، نهاده‌ها، حفظ محیط زیست، کیفیت محصولات و آمایش سرزمینی به عنوان خانواده‌ی عوامل زیست‌محیطی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

وضعیت اقتصادی و ثبات آن، سطح درآمد روستاییان و میانگین‌های سالیانه و فصلی آن و میزان ثبات آن، میزان سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، بخش خصوصی و میزان مشارکت آن در طرح‌های کشاورزی، پایداری اقتصادی و بیمه‌ی محصولات کشاورزی، صادرات مازاد محصولات کشاورزی به بازارهای جهانی چه به صورت خام و چه به صورت محصولات فرآوری شده و حمایت از صادرکنندگان و تسهیل مجوزها، ارزیابی هزینه‌های تولید، اعطای وام‌های کم بهره با باز پرداخت طولانی به کشاورزان توسط بانک‌ها و مؤسسات مالی مرتبط با بخش کشاورزی و احداث واحدهای تولید کوچک و زود بازده در قالب کدهای صادرات، سطح درآمد، ثبات اقتصادی، مشارکت بخش خصوصی، سرمایه گذاری و بیمه محصولات به عنوان خانواده‌ی عوامل اقتصادی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

انگیزه و اعتماد به نفس بالا، وضعیت فرهنگی، نیروی انسانی توانمند و با انگیزه، میزان مهاجرت روستاییان و میزان تمایل به شهر نشینی و ترک روستا، میزان امکانات رفاهی روستا و سطح زندگی در روستا، میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های اشتغال زا، میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های نوآورانه و پذیرش ریسک مربوط به آن‌ها، عدم انگیزه جوانان و تحصیل کرده‌های کشاورزی به فعالیت در این بخش، حمایت عملی از دانش‌آموختگان بخش کشاورزی در قالب کدهای مهاجرت، انگیزش، اعتماد به نفس و مشارکت به عنوان خانواده‌ی عوامل اجتماعی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

حمایت یارانه‌ای هدفمند دولت، سیاست‌های دولت اعم از پولی و مالی و تجاری و توسعه‌ای، ضوابط و قوانین و مقررات، برنامه‌ریزی مسئولان، نظارت کارشناسان در تمامی مراحل قبل حین و بعد از تولید محصولات و جلوگیری از دخالت دلالان، خرید تضمینی محصولات کشاورزی توسط دولت و یا نظارت بر خرید بخش خصوصی، افزایش مراکز

خصوصی ترویج کشاورزی و مراکز تحقیقات کشاورزی، نظارت بر منابع و شیوه‌های درست به کارگیری آن‌ها بالاخص منابع سرمایه‌ای، همکاری تمامی نهادهای ذیربط از جمله جهاد کشاورزی، محیط زیست و منابع طبیعی، سازمان آب، جنگل‌داری، دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی، مؤسسات مالی، تعاون روستایی، شیلات، بسیج جهادی و اداره‌ی کار و تعاون جهت حمایت همه جانبه از کشاورزان و کشاورزی در قالب کدهای حمایت دولت، مدیریت منابع، سیاستگذاری، نظارت کارشناسان، همکاری نهادهای دولتی و مراکز خصوصی توسعه‌ی کشاورزی به عنوان خانواده عوامل ساختاری و نهادی بر اشتغال پایدار در بخش کشاورزی اثر گذارند.

بر اساس نتایج فوق مشخص شد که بحث اشتغال پایدار در بخش کشاورزی مقوله‌ای است بسیار گسترده که عوامل زیادی بر آن اثر گذارند که نیاز به یک عزم ملی و همکاری همه جانبه میان همه دستگاه‌های ذیربط جهت دستیابی به این مهم است که نه تنها خودکفایی در این بخش را به ارمغان خواهد آورد بلکه مزایای حاصل از این رویکرد نوآورانه می‌تواند با افزایش تولیدات و صادرات مازاد محصولات کشاورزی زمینه‌ساز رشد و رونق اقتصادی کشور شود.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به عدم نظارت پژوهشگر در توزیع پرسش نامه‌ها اشاره کرد.

با توجه به اینکه عوامل زیست محیطی بیشترین تأثیر را بر اشتغال پایدار کشاورزی داشتند، پیشنهاد می‌شود که این عوامل مورد توجه ویژه برنامه‌ریزان در این بخش قرار گیرد. شناسایی ظرفیت‌ها و استعدادها و زیست محیطی و اقلیم هر منطقه، آمایش سرزمینی و برنامه‌های ابتکاری و نوآورانه جهت حفاظت از آب و خاک و زیست‌بوم می‌تواند از جمله این برنامه‌ریزی‌ها باشد.

با توجه به تأثیر عوامل ساختاری و نهادی بر اشتغال پایدار کشاورزی پیشنهاد می‌شود که با حمایت صحیح بخش دولتی، افزایش نظارت کارشناسان در جهت مدیریت منابع و همکاری همه نهادهای دولتی ذیربط، زمینه‌ی سیاستگذاری‌های نو، دقیق و علمی در این بخش مهیا شود.

با توجه به تأثیر عوامل اقتصادی بر اشتغال پایدار کشاورزی و با نگاهی به مؤلفه‌های شناسایی شده پیشنهاد می‌شود که با جذب سرمایه‌های بخش خصوصی و افزایش سرمایه‌گذاری، بیمه محصولات کشاورزی و توجه ویژه به امر صادرات

محصولات کشاورزی و تسهیل آن، زمینه رشد اقتصادی در بخش کشاورزی بیش از پیش فراهم شود.

با توجه به تأثیر عوامل تکنولوژیکی بر اشتغال پایدار کشاورزی و با نگاهی به مؤلفه‌های شناسایی شده پیشنهاد می‌شود که با به کارگیری فنون نوآورانه کشاورزی، استفاده از ماشین‌آلات نوین، نوآوری در صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات به روش‌های نوین هر چه بیشتر به سمت پایداری در اشتغال کشاورزی حرکت شود.

به محققین آتی پیشنهاد می‌شود رویکرد کارآفرینی پایدار را به عنوان رویکردی نوآورانه در تحقیقات سایر بخش‌ها نظیر بخش صنعت، خدمات و سلامت مد نظر قرار دهند. همچنین انجام تحقیقات تطبیقی در حوزه کشاورزی پایدار در سطح کشورهای منطقه می‌تواند زمینه‌ساز خلاقیت، نوآوری و شکوفایی هر چه بیشتر این حوزه باشد.

منابع

- احسانی فر، رستمی، نادری، رضایی، تهمینه، فرحناز، نادر، بیژن، (۱۳۹۵). «موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی»، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ۳، شماره ۲، صص ۱۶-۱.
- استراوس، انسلم و جولیت کربین، (۱۳۹۵)، مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.
- بازرگان، عباس، (۱۳۹۵)، مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری، چاپ هفتم، تهران: نشر دیدار.
- حسن زاده، رمضان (۱۳۹۲)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، چاپ چهاردهم، تهران: نشر ساوالان.
- حسن زاده، رمضان (۱۳۹۲)، روش تحقیق کاربردی، چاپ اول، تهران: نشر روان.
- خیرمند، مرضیه، (۱۳۹۳). «کارآفرینی سبز، راهی جدید به سوی اقتصاد سبز»، ماهنامه کارآفرین ناب، شماره ۳۹، صص ۲۶-۲۲.
- دانایی فرد، امامی، حسن، سید مجتبی، (۱۳۸۶). «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد»، اندیشه مدیریت، سال اول، شماره دوم، صص ۶۹-۹۷.
- سپه پناه، موحدی، مرجان، رضا، (۱۳۹۴). «کارآفرینی پایدار رویکردی نو در کشاورزی»، نشریه کارآفرینی در کشا ورزی، جلد دوم، شماره اول، بهار، صص ۳۶-۱۹.
- پناهی، لیلا و پیشرو، حمداله و شاهقلی، محمدصادق (۱۳۹۵)، «بررسی موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت در جهت کاهش بیکاری»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال سیزدهم، شماره ۵۰، صص ۱۰۷-۱۲۰.
- عبدالله زاده، شریف زاده، غلامحسین، محمد شریف، (۱۳۹۳). «تلفیق پایداری در فرآیند کارآفرینی: تبیین مفهوم، ضرورت و ملزومات کارآفرینی پایدارگرا و کسب و کار پایدار»، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد اول، شماره سوم، پاییز، صص ۶۳-۳۹.

- فرجی سبکبار، ملایی، هاجری، حسنعلی، نادر، بهرام، (۱۳۹۴). «تحلیل فضایی الگوی اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت نواحی روستایی ایران»، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال چهارم، شماره ۱، بهار، پیاپی ۱۱، صص ۱۴-۱.
- مؤمنی هلالی، مؤذن، هادی، زینب، (۱۳۹۴). «مروری بر موانع توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی»، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ۲، شماره ۱، صص ۱۲۴-۱۱۱.
- میرزا محمدی، علی، (۱۳۹۱). *تحلیل کیفی داده با اطلس*. تی، تهران، انتشارات دانشگاهی کیان، چاپ اول، دبیر خانه شورای عالی اشتغال، (۱۳۹۲). «بسته سیاستی - اجرایی توسعه اشتغال پایدار»، اسفند ماه.
- Arif Sari; Murat Akkaya: Contribution of Renewable Energy Potential to Sustainable Employment, 5th International Conference on Leadership, Technology, Innovation and Business Management, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 229 (2016) 316 – 325.
- Bianco, Adele (2016): Green Jobs and Policy Measures for a Sustainable Agriculture. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 8 (2016) 346 – 352.
- Daniela Stefanescu; Angela On (2012): Entrepreneurship and Sustainable Development in European Countries before and during the International Crisis. 8th International Strategic Management Conference. *Procedia - Social and Behavioral*
- DeLonge Marcia S, Albie Miles b, Liz Carlisle (2016): Investing in the transition to sustainable agriculture. *Environmental Science & Policy* 55: 266–273.
- Immacolata Viola; Antonella Pontrandolfi; Alberto Manelli (2016): The Employment Crisis and Green Orientation in Agriculture: New Educational Models. *Agriculture and Agricultural Science Procedia* 8 (2016) 560 – 565.
- Ivan, Melay; Kraus, Sascha(2012), Green entrepreneurship: definitions of related concepts, *International Journal of Strategic Management*, Volume: 12 Source Issue: 2.
- Kassu Jilcha; Daniel Kitaw (2017): Industrial occupational safety and health innovation for sustainable development. *Engineering Science and Technology, an International Journal* 20: 372–380.
- Nikolaoua, E.I. Ierapetritis, D. and Tsagarakis, K.P. (2011). An evaluation of the prospects of green entrepreneurship development using a SWOT analysis. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(1): 1-16.
- Nguyen Van Thanh; Chinawat Yapwattanaphun (2015): Banana Farmers' Adoption of Sustainable Agriculture Practices in the Vietnam Uplands: The Case of Quang Tri Province. 1st International Conference on Asian Highland Natural Resources Management, AsiaHiLand. *Agriculture and Agricultural Science Procedia* 5 (2015) 67 – 74.
- Pacheco, D.F. Dean, T.J. and Payne, D.S. 2010. Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25(5): 464–480.

- Schaltegger, S. and Wagner, M. 2011. Sustainable Entrepreneurship and Sustainability Innovation: Categories and Interactions. *Business Strategy and the Environment*, 20: 222-237.
- Wei-Loon Koe; Roaimah Omar; Juan Rizal Sa'ari (2015): Factors Influencing Propensity to Sustainable ntrepreneurship of SMEs in Malaysia. *Global Conference on Business & Social Science* 172: 570 – 577.
- Yeter Demir Uslu; Yasemin Hancıoğlu; Erol Demir (2015): Applicability to Green Entrepreneurship in Turkey: A Situation Analysis. *World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship. Procedia - Social and Behavioral Sciences* 195 (2015) 1238 – 1245.